

Identiteitscrisis van een ontheemd volk

Het Maastrichtse festival *Musica Sacra* koos dit jaar *Exodus* als thema. Componist Jan-Peter de Graaff en librettist Jibbe Willems schreven een oratorium voor Studium Chorale, dat een halve eeuw bestaat. Mede-initiatiefnemers en uitvoerenden zijn philharmonie zuidnederland en Toneelgroep Maastricht. We kennen *Exodus* primair als het Bijbelboek over de woestijntocht van het volk Israël. Een actuele allegorie dus voor vluchtende volkeren, op zoek naar een nieuw thuisland.

tekst Margaretha Coornstra

foto Brendon Heinst

Componist Jan-Peter de Graaff

Componist Jan-Peter de Graaff en librettist Jibbe Willems waren het al snel eens: het zou te makkelijk zijn om het *Exodus*-thema rechtstreeks te betrekken op de huidige vluchtelingen crisis. 'We zochten een diepere laag', zegt De Graaff, 'en we kwamen uit bij de fase waarin iedereen onvermijdelijk terecht komt: het zoeken naar de eigen identiteit.' Want zo ontstond het Gouden Kalf. 'Wat gebeurt er als je bent afgesneden van het land waar je bent opgegroeid? Je moet een nieuwe identiteit opbouwen. Alleen, waarop baseer je die? Het volk Israël heeft weliswaar de oude Mozes die beweert dat God de weg wijst, maar meer ook niet.' De Graaff herkent in het verhaal van het Gouden Kalf de huidige obsessie van veel mensen met nostalgie. 'In elke bevolkingsgroep zie je die terug. Media werpen voortdurend de identiteitskwestie op: wie zijn wij? Wat willen we? Hoe verhouden we ons tot de medemens? Iedereen zoekt naar houvast. Mensen grijpen krampachtig terug op hoe zij menen dat het vroeger was. Ze gaan op zoek naar hun wortels. Dat zie je bij immigranten die in Nederland kwamen wonen: Nederlanders van Turkse komaf zijn Turkser dan de mensen in Turkije. Iets vergelijkbaars geldt voor Friezen. Zodra die het gevoel hebben dat ze culturele veranderingen vanuit de Randstad krijgen opgedrongen, identificeren ze zich nog heftiger als Fries.'

Gouden afgodsbeeld

Het Bijbelse drama ontrolt zich nadat Mozes de berg Sinai is opgegaan om de Tien Geboden in ontvangst te nemen. Het volk begint te klagen dat ze het in Egypte toch eigenlijk best goed hadden. De Graaff: 'En als Mozes wel érg lang wegblijft, valt het besluit: "Wij maken onze eigen god, op basis van onze herinneringen aan Egypte." Ze hebben heimwee naar een identiteit die ze feitelijk nooit hebben gehad. Als slaafge-maakten kregen ze immers geen volwaardige rol in de Egyptische maatschappij. Dus eigenlijk is het valse nostalgie.'

Mozes' broer Aäron (gespeeld door acteur Dries Vanhegen) fungeert als de verteller in het oratorium. 'Ook in de Bijbel is Aäron degene die meestal het woord doet, omdat Mozes een spraakgebrek heeft. Maar tegelijk is Aäron degene die zwicht voor de eisen van het volk; hij is bang voor die opstandige massa.'

Uit gesmolten sieraden laat Aäron een afgodsbeeld vervaardigen, het Gouden Kalf. 'Een variatie op de Egyptische goden, die vaak half dier, half mens waren', legt De Graaff uit. 'Maar in de ritzen zitten ook de brandoffers uit het oude jodendom. Het wordt een religieuze mix.' Dramatisch hoogtepunt is de terugkeer van Mozes, die ziet hoe het volk in aanbidding rond het Gouden Kalf danst. Driftig smijt hij de stenen wetstafelen kapot. Maar hij slaat ook het Gouden Kalf aan stukken en laat die vermalen tot stof, dat voor straf aan het drinkwater wordt toegevoegd: 'En aangezien er al spanningen leefden binnen het volk zelf, gaan groepen elkaar ook nog onderling te lijf. Het wordt een complete moordpartij.' De meeste oratoria besteden weinig aandacht aan die plastische details, voegt Jan-Peter de Graaff eraan toe. 'Het moet immers wel netjes binnen een kerkdienst passen. Maar in *Jephta* van Händel komt de gewelddadige kant van het Oude Testament duidelijker naar voren. Zelf wilde ik vooral de emotionele fasen laten horen waar het volk doorheen gaat. Die woede, de verleiding, de manier waarop ze Aäron overreden...'

Aanwezigheid van God

Het Gouden Kalf is in een strakke vorm gegoten: aria's met recitatief en koralen. 'Dat had Jibbe Willems zelf al zo geschreven, nadat we over Händel-opera's hadden gepraat', vertelt De Graaff. 'Verder pas ik stijlmiddelen toe waarmee ze in de barok emoties verklankten, maar dan met een eigen twist; ik gebruik akkoorden die Händel nooit zou hebben verzonnen. En ik heb *Oedipus Rex* van Stravinsky bestudeerd: ook een verhaal uit de oudheid, in dit geval een Griekse mythe, getoonzet voor koor, orkest en verteller.'

Stravinsky reflecteerde met zijn neoclassicisme op muziek van zo'n 150 jaar daarvoor, namelijk de Weense klassieken. Zelf reflecteer ik weer op muziek van een eeuw geleden, namelijk die van Stravinsky. De muziek en structuur voor dit oratorium zijn schatplichtig aan zowel Stravinsky als Händel, met een flinke dosis Oost-Europese volksmuziek voor de dansen rond het Gouden Kalf. Maar het is muziek óver de reflectie in plaats van de reflectie zelf, gezien door een bril van onze eigen tijd.'

Het ensemble bestaat uit vijf strijkers, althobo, een trompet die dubbelt met bugel en slagwerk. De althobo verwijst naar de schalmei, een dubbelrietinstrument. De trompet refereert aan Händel, die in zijn oratoria een flinke rol voor de trompet weglegt. En als trompet en althobo unisono spelen, klinkt dat ongeveer als de sjofar. Saillant detail zijn de tinkelende *finger cymbals*, die duiden op de aanwezigheid van God. Wie vertrouwd is met de katholieke ritus denkt wellicht aan de altaarbellen tijdens de mis, met een soortgelijke functie. Jan-Peter de Graaff: 'Ik zie in dit verhaal zoveel parallellen met onze tijd. Het opnieuw uitvinden van je identiteit is moeilijk. Zeker als je ideeën van bovenaf krijgt opgelegd en moet gehoorzamen. Dan is de reactie: "Dit is niet wat ik zelf ervaar, dus ik kom in verzet!" En zo ontstaat een sfeer waarin elke discussie meteen verhit wordt. Soms met geweld als gevolg.' ●

Het Gouden Kalf, 16 september in Theater aan het Vrijthof, Maastricht en 18 september in Cultuurcentrum, Hasselt (B). Tickets en info: www.philharmoniezuidnederland.nl